

De Heraut

van de

Gereformeerde Kerken in Nederland.

Het nadrukken van den inhoud van dit blad is verboden overeenkomstig de Wet op het Auteursrecht.

Zondag 28 September 1913. N°. 1862.

Dit blad wordt geregeld des Vrijdags aan de geabonneerden verzonden. Bijdragen van medewerkers, ingezonden stukken en alles wat verder den inhoud van dit blad betreft, te adresseren aan de REDACTIE, Abonnementen en Advertenties aan de ADMINISTRATIE Bureau: Warmoesstraat 96, te Amsterdam. Inzendingen, die later dan Dinsdag 's namiddags te 12 uren worden ontvangen, kunnen voor het nummer van die week niet meer in aanmerking komen.

Abonnementen: franco aan huis, per drie maanden f 1.20, voor België per jaar f 5.30 bij vooruitbetaling, voor het verdere Buitenland en Ned.-Indië per jaar f 6 bij vooruitbetaling. Afzonderlijke nummers f —.10. Abonnementen worden aangegoten door het Bureau te Amsterdam, Boekhandlaren, Postdirecteuren enz. Advertenties: van 1 tot 6 regels f 1.20, voor elke regel meer f —.20. Aanvragen en vermelding van leidegaven f —.10 per regel.

Van de Voleinding.

CII.

VIERTDE REEKS.

III.

Zoo waren alle de dagen van Adam, die hij leefde, negen honderd jaar en dertig jaar; en hij stierf. Gen. 9: 11.

Op zich zelf scheen derhalve niets meer aan den gereeden voortgang der Voleinding in den weg te staan. In de volstrekte macht van Gods denken, willen en doen was de volledige waarborg gegeven, om, hoelang het proces ook liep, in 't eind het Godes majesteit conforme doel te bereiken. Wel was er breuke geslagen door den volstrekten afval van satan met zijn demonen, en als gevolg hiervan door den val van 't eerste menschenpaar, doch alras bleek, dat ook hierdoor de gereede gang in het proces der Voleinding niet te niet zou gaan, daar zich alras uit de Almachtigheid Gods ook de macht van zijn genade ontplooipte, en deze in staat bleek, den gevallen mensch weder te baren en de gevolgen van den val ook in het aanzien der zichtbare wereld te stuiten. Geheel het leerstuk der laatste dingen zou zich daarom geleidelijk en als vanzelf uit de van meet af gegeven beginselen, naar vaste regelmaat, tot aan het einde van heel het proces ontwikkeld hebben, indien niet tweeërlei tusschenbeide ware gekomen, waardoor we onverwachts voor de grootste raadselen werden geplaatst. Alzen op het tweede van deze hindernissen kunnen we hier nader ingaan, maar toch ook op het eerste moet althans gewezen worden. Het eerste is het vaste gegeven, dat slechts een deel van wat viel en afviel, door de genade in 't eind weer terecht komt, terwijl een ander deel of geheel van alle genade is afgesloten of de wel aangeboden maar niet ingewerkte genade afslaat. En het tweede raadsel, dat zich hierbij voegt, is, dat de uit het eerste menschenpaar voortkomende menscheid niet op deze aarde haar bestaan tot den einde toe voortzet, maar telkens voor een deel van deze aarde verdwijnt, om door een nieuw opgekomen geslacht vervangen te worden.

Over het eerste hier slechts een kort woord. Steeds weer is de nellig opgekomen, om wat men dan noemde de *apocatastasis pantoon*, d.i. de wederopstanding aller dingen, tot alle individuen uit te strekken. Begrijpelijkkerwijs kon men zich niet zoo van zelf nederleggen bij de voorstelling, dat een deel van de kinderen der menschen voor eeuwig verloren zou gaan. Men kon zich hierin niet vinden, niet enkel uit deernis en mededoogen met de ellendigen die dan te loor zouden gaan, maar ook niet omdat zulk een voorstelling geheel in strijd scheen te zijn met de oncladige liefde en goedertierenheid die men niet af kon laten in zijn God te aanbidden. Hierbij bepaalde men zich dan meestal tot de individuen onder de *menschen*, en zweeg van de *engelen*, hoewel het toch duidelijk is, dat geheel dezelfde redeneering evengoed zich laat toepassen op de gevallen engelen, met satan aan hun hoofd. Voor zooveel 't ons toch gegund is in deze geheimnissen in te dringen, is niet wel anders aan te nemen, dan dat satan vóór zijn val het rijkste onder Gods schepselen was. Luther drukte dit uit door hem „den broeder van Christus“ te noemen; wat dan zeggen wilde, dat, gelijk de mensch Christus Jezus alle kinderen der menschen in waardij te boven ging, zoo ook die engel die duivel werd, onder alle engelen als de hoogste en rijkste begaafde te eeren was. Geen aartsengel stond met hem gelijk. Hij ging ze allen te boven. En nu ligt er natuurlijk voor ons een ondoorgrondelijke geheimnis in, hoe 't met Gods Almacht en Majesteit bestaanbaar is, dat deze vorst onder de engelen met al 't heil zijner satelieten, niet slechts tijdelijk maar voor eeuwig en altoos, onslaaf in zijn tegendeel en als de Gode vijandelijke macht blijft voortbestaan. Toch komt 't zelfde vraagstuk voor wat de verloren kinderen der menschen betreft, ons veel nader. Van de engelenwereld weten we zoo weinig af. Er kunnen hier mysterische schillen, die, werden ze ontvouwd, ons den afval en het eeuwig verdorven der demonische geesten verklaren zouden. Maar anders staat het met de verloren kinderen der menschen. Daaronder zijn er die we van nabij gekend hebben, aan wie we gehecht waren, en tegen wie we soms zelfs opzagen, en nu ons er in te denken, dat deze allen voor eeuwig ten verdere gaan, wondt niet enkel onze menschenliefde, maar is ons ook in Gods liefderijk bestel volstrekt onbegrijpelijk.

Zulkis zou nog mlader het geval zijn, zoo

we alleen van verklaarde booswichten, van gruwelijke moordenaars, en verderfelijke personen te gelooven hadden dat ze ten verdere gingen. Personen waarvan hier reeds ons 't hart gruwet, kunnen we ons zelfs moeilijk in het Vaderhuis denken. Maar zoo staat het niet. Veel eer omgekeerd hebben we te belijden, dat de afgeschuwelijkt verlopen mensch soms nog wel degelijk ter zaligheid kan ingaan, terwijl omgekeerd tal van op zichzelf lieve, kundige medemenschen, maar die wegsterven zonder tot het geloof in Christus te zijn gekomen, het eeuwige licht in het Vaderhuis niet zien zullen. Misschien zou ons gevoelen zich ook hierin desnoods nog vinden kunnen, zoo deze onzalig wegstervende personen een uitzondering op de massa vormden, en althans de overgrote menigte wegstierf in de hopen des eeuwigen levens. Doch ook dit is niet zoo. Afgaande op wat de pijlikste ervaring leert, moet helaas beladen worden, dat de overgrote meerderheid wegstierf zonder de genieting van 't geloof in Jezus gekend te hebben, en dat degenen die in Jezus ontslepen, verreweg in de minderheid zijn en blijven. Ja, het raadsel gaat nog verder. De kring waarin wij leven, heet dan voor 't minst nog een „Christenwereld“, waar de kennis van den Middelaar althans algemeen verbreid is; maar dit zelfs houdt geen steek voor het geheel der historie noch ook voor heel deze aarde. Men mag toch niet vergeten, dat tot op het grootste Pinksterfeest alle overige volken der aarde afgodisch waren, dat alleen in het kleine Israël de kennis van Jehovah heerschte, en dat zelfs in dat gezegende Israël nog uit duizend bij duizend monden heet: Naar het Kruis met hem! weergalmd heeft. En al is nu na het groote Pinksterfeest hierin een belangrijke keer gekomen, toch blijft ook nu nog de ontzettende toestand, dat van de 1500 miljoen individuen die op onze aarde leven, geen derde gedeelte ook maar in naam den Christus belijdt, terwijl ver over de 1000 miljoen opgroeien, leven en sterven zonder zelfs ooit van den Christus gehoord te hebben. Nu kan men voor deze ontzettende felten de oogen wel sluiten, maar wie er kennis van neemt en ze indenkt, moet wel telkens zich door het raadsel beklemd gevoelen, hoe zulk een toestand aan kan houden, en hoe de eindsloof van de historie onzer wereld tot zulk een ergernis zou kunnen leiden.

Het is dan ook alleszins begrijpelijk, dat men op allerlei wijs dit raadsel heeft pogten op te lossen, en wel voornamelijk op tweeërlei manier. De één tocht neemt de felten, gelijk ze zich op onwidersprekelijke wijze aan ons voordoen, maar neemt aan dat er een algeheele vernietiging van het boose komen zal, en dat wel in zulk een zin, dat alle demonische geesten, en evenzoo alle menschenkinderen die sterven zonder tot het geloof gekomen te zijn, nu of later geheel te niet worden gedaan, zoo dat ze zouden ophouden te bestaan. Hun ongelooft zoo derhalve feitelijk op zelfmoord neerkomen, en van eeuwig verderf zou daarom geen sprake kunnen zijn, omdat alles wat buiten Jezus stierf, evenals een insect dat ge met uw vinger dood drukt, van alle aanzijn en bestaan zou beroofd worden. En hiertegenover staat dan de tweede meening, die voorgeeft, dat wel niets zal vernietigd worden, maar dat al wie hier wegstierf 't leven in Christus gevonden te hebben, na zijn sterven overgaat in een tweede levensschool, daar opnieuw en veel krachtiger nog de prediking van het Evangelie zal ontvangen, ten slotte zeer zeker tot bekeering zal komen, en al ware het eerst na verloop van een drie, vier levens, toch eindelijk in de liefde Gods met heel zijn hart en heel zijn ziel geniet zal. Nu hebben we er nooit aan gedacht om met deze theorieën niet te gaan. We weten ten deze volstrekt niets tenzij het ons openbaar is, en de Openbaring die we ontvangen, leert ons noch de theorie van de vernietiging, noch de theorie van de eidelijke zaligheid aller zielen, en we zullen ons wel wachten om met ons nietszeggend verstand phantasieën op te trekken uit ons gevoel. Waar het deze ontzettende mysterien geldt, heeft God zelf alleen recht van spreken, en hebben wij niet anders te doen dan toe te luisteren. Maar dit belet ons niet te erkennen, dat zij, die van Gods Woord afwijkende, elgen theorieën verzinzen, in belde deze theorieën een opvatting van de liefde Gods en van menscheijke deernis huldigen, waarin een hoogedele toea weerklinkt. En al kan we met ons zich aan de Openbaring van het Woord vastklemt, noch met de één noch met de andere theorie meegaan, toch wenschen we ook onzerzijds ons medegevoel niet 't zwijgen op te leggen, en aarzelen we dan ook geen oogenblik te betuigen, dat we hier voor een raadsel staan, dat we in geloof aanvaarden, maar met ons denken niet doorgronden kunnen. We staan er eenvoudig

voor. Meer kunnen we er in dit verband niet van zeggen.

Maar van geheel anderen aard is het tweede raadsel, waarop we hier stuiten, t.w. de *wegsterving der geslachten eer de eindsloofing komt*. Wat met dit tweede raadsel bedoeld wordt, is duidelijk. In den aanvang stierf het vroegere geslacht niet weg, om voor het navolgende geslacht plaats te maken, maar deze nieuwgeborenen leefden voor eeuwen samen met hun stamvaders. Van Adam lezen we al aanstands, dat hij negen volle eeuwen en bovendien nog dertig jaar geleefd heeft, en eerst toen wegstierf. Iets wat te sterker spreekt, omdat Adam niet als kind geboren, maar als volwassen man geschapen is, en dus heel zijn eeuwenlange existentie als volwassen persoon heeft doorgebracht. Adam heeft dus niet alleen zijn kinderen, kleinkinderen en achterkleinkinderen gezien, maar heeft ten minste twintig geslachten na elkander zien geboren worden, uit deze twintig geslachten de kinderen zien opgroeien en met deze breede reeks van geslachten omgang en verkeer gehad. En niet alleen aan Adam viel dit te beurt, maar, Henoch uitgezonderd, aan alle naneven in zijn geslacht tot op Noach. Niet alleen leefde Adam zijn tien eeuwen, maar het had er aanvankelijk ook al den schijn van, alsof God den mensch als zoonaig bestemd had, om zich wel voort te planten in andere nieuwe geslachten, maar dan toch zoo, dat hij er zelf bij bleef, met al deze nieuwe geslachten zijn elgen leven voortzette, en zoo den kring van het menscheijk leven altoos om zich heen zag uitzetten. Dit kan derhalve aanvankelijk geen anderen indruk gemaakt hebben, dan dat ons menscheijk geslacht wel steeds in aantal zou toenemen, maar niet door den dood vermlinderd zou. Bijzonderheden worden ons uit die eerste eeuwen van menscheijk leven niet meegedeeld. We weten dus niet of er personen verslonden zijn door 't wild gedier, of er personen omgekomen zijn door volkbreuk of overstroming, of men elkander op eenigzins uitbreide schaal vermoord heeft, en of ziekte en krankheid er velen vroegtijdig deed wegsterven. Dat alles moet derhalve hier buiten berekening blijven. We lezen, wat deze eerste tien eeuwen aangaat, alleen van Kain, dat hij Abel dood sloeg, van Henoch dat hij op geheimdinsge wijze verdween, en van Lamech dat hij met moord dreigde, maar onderwijl gaat de geslachtslijne van Adam tot op Noach regelrecht door. Er worden telkens nieuwe kinderen geboren, en onderwijl dat getal van kinderen en kleinkinderen steeds toeneemt, blijven de vader, grootvader, overgrootvader en bet-overgrootvader leven. Zij zetten met de nieuw opgekomen geslachten het leven gestadig voort, en eerst in de tiende eeuw treedt vrij plotseling het sterven in. Methusalem bereikte zelfs nog ouder leeftijd dan Adam, en eerst in zijn tiende eeuw en over de helft van die eeuw nam de dood ook hem weg. Zoo vindt men als sterfjaar van Adam 930, van Seth 912, van Enos 905 van Kenan 910 van Mahalaleel 895, van Jered 962, van Henoch alleen slechts 365, daarentegen van Methusalem 969 zinkt 't bij Lamech op eens op 777 en klimt 't bij Noach weer tot 950, een nog hooger leeftijd dan Adam bereikte, op.

Abel en Henoch nu daargelaten, kon dit alsoo geen anderen indruk maken dan van een leven zonder einde, totdat het einde van het aardsche leven voor heel de wereld tegelijk met het oordeel intrad. Nu valt er zeer zeker op te wijzen, dat dit lang voortgezette leven van de eerste patriarchen een zeer natuurlijke oorzaak had. Ten deels zou men zelfs kunnen zeggen, dat de ongebroken kracht van het Paradijs in deze eerste oud-vaders veel sterker en krachtiger voortleefde dan in ons. Ook zou er met te rekenen zijn, dat eerst door dat lange voortleven op aarde zich spoedig genoeg een menscheijk saamleven op breeder schaal kon vormen. Ware toch reeds van meet af elk geboren na een leven van 60 à 70 jaren weggestorven, zoo het aantal menschen slechts zeer laagzaam zijn toegenomen, en zou ook de ontwikkeling van de menscheijke samenleving uiterst langzaam zijn voortgekropen. Zelfs tegenover het wild gedier had 't beteekenis, dat de kring van 't menscheijk leven zich zoo spannend als 't kon naar alle zijden uitzette. We ontkenen dus in 't minst niet, dat er voor het rekken van 't leven der oud-vaders tot in de tiende eeuw na hun geboorte, ook licht te gissen oorzaken zijn aan te wijzen. Toch hechte men hier niet te veel aan. Anders toch zou 't sneller dalen van den levensstandaard na den vloed nieuwe moeilijkheden opleveren. Bij Sem reeds daalt de leeftijd op 600 jaar, bij Arphac-

sad op 438, bij Selah op 433, bij Héber op 469, bij Péleg op 239, bij Réhu op 239, bij Séreg op 230, bij Nâhor op 148, en bij Têrah en Abram daalt 't zelf reeds op een cijfer dat ook thans nog wel bereikt wordt, althans in Oost-Rusland en Siberië. Er greep dus geen langzame, geleidelijke daling plaats, maar een daling met geweldige sprongen. Tot op den vloed blijft 't omme en bij de tien eeuwen. Na den vloed daalt men schier plotseling op de helft; met Péleg verspringt het nogmaals met de helft; en zeer kort daarop naderen we reeds den nu nog meest gewonen leeftijd. Men kan dus moeilijk anders zeggen, dan dat 't God beleeft heeft, in de eerste periode van 't leven van ons menscheijk geslacht, de geslachten eeuwen lang naast elkander te laten opgroeien; dat daarna zijn beschikking daling van den duur van 't leven eelschte; en dat reeds spoedig daarna de derde periode intrad, die ons menscheijk leven onder de honderd jaren deed dalen. Eerst alsoo een naast elkander voortleven van alle geslachten; daarna in de tweede periode een nog samenleven met het achtste of tiende geslacht; en straks dan de derde, nog altoos voortdurende periode, waarin men zijn kinderen en kleinkinderen kent, doch niet dan bij uitzondering nog een derde geslacht naast zich ziet opgroeien.

Dit feitelijk verloop geeft recht om zich de vraag te stellen, *waarom niet alle geslachten op deze aarde gebleven zijn*, en waarom niet alle reeds voorbijgegaane, nog aanwezig zijnde, en straks in te wachten geslachten op deze aarde saam het leven konden voortzetten, tot tijd en wijle het einde daar was, om alsdan gezamenlijk onder het oordeel door te gaan en over te gaan in den volgenden toestand. Nu het eenmaal mogelijk is gebleken, dat de geslachten van tien eeuwen met en naast elkander opgroeien, waarom kon dan wat in de eerste duizend jaar alsoo plaats greep, niet stand hebben gehouden in de vijfmaal duizend jaren die daarna gekomen zijn? Te antwoorden, dat de aarde daarvoor geen plaats en ruimte bood, of ook dat de vrucht der aarde zulk een nameloos groot aantal niet had kunnen voeden, schijnt meer dan 't is. Immers daarbij gaat men uit van de onderstelling, dat het noodzakelijk was dat deze aarde, waarop 't groot tafereel zou worden afgespeeld, zoo klein moest zijn, als ze nu is. Doch zulk zeggen houdt uiteraard geen steek, zoo men teruggaat op de Almachtigheid Gods, gelijk die in de Schepping en in zijn hoog bestel over de Schepping uitkwam. Had 't toch in het bestel Gods gelegen, om alle geslachten tot aan de eindsloofing saam op deze aarde te laten opgroeien en naast elkander te doen blijven voortleven, dan ware voor zijn Almachtigheid niets lichter geweest, dan om een aarde te bestellen en te scheppen die veel, veel grooter ware geweest, en een voedingskracht had kunnen bezitten die hetgeen deze aarde thans aanbiedt, met het honderdvoud of meer te boven ging. Bedenkingen van deze soort leggen alsoo niet 't minste gewicht in de schaal, en tellen kortweg niet mee. Op zichzelf zou niets belet hebben, dat de mogelijkheid van een voortdurend samenleven van heel ons geslacht in de Schepping gerealsseerd ware geweest. Evenmin kan gezegd, dat de aard van onze physische constructie geen voortdurend in het leven blijven zou hebben toegelaten. Bij de overweging hiervan toch hebben we niet te rekenen met den verzwakten toestand waarin we thans verkeeren, maar ons slechts af te vragen, of er op zichzelf in onzen aanleg en in onze natuur gegevens voorhanden zijn, die noodzakelijkerwijs, na een existentie van om en bij de honderd jaar, ons leven doen eindigen. Ook dit echter kan niet worden toegegeven. Zonder aarzeling erkent de wetenschap, dat de physische gegevens van onze existentie op zichzelf tot geen vernietiging van ons lichameijk bestaan noodzaken, en geheel in overeenstemming hiermede verhaalt de Schrift ons van een duizendjarige existentie van heel een reeks van geslachten. Van noodzakelijkheid van het wegsterven der geslachten is alsoo geen sprake. Op zichzelf zou niets verhinderd hebben, dat ze tot den einde toe hier bleven saamleven, en zelfs als we letten op den loek, dien de zonde aan het menscheijk leven toebreacht, blijft men toch altoos voor 't feel staan, dat de eerste levens zich over tienmaal honderd jaar rekten. In dat wegsterven der geslachten openbaart zich alsoo een bestel Gods, dat zich als een uiterst raadselachtig verschijnsel aan ons voordoet. Wel was bedreigd: „Ten dage als gij daarvan eet, zult gij den dood sterven“, maar, zonder meer, volgt hieruit nog in 't minst niet, dat hiermee bedoeld was wat wij thans onder sterven verstaan, als een uitblazen van den levensadem en een uitgedragen worden naar het graf. Zeer

wel kan „den dood sterven“ hier geestelijke beteekenis hebben gehad, gelijk het begrip van *sterven* en van *dood* ook in de Schrift, en met name in de woorden van Jezus en zijn apostelen, dit gedurig heeft. Den „dood sterven“, kan op zichzelf niet anders beduiden dan afgescheiden worden van de levensgemeenschap met zijn God. De zondaar, die niet wedergeboren is, heet dan van zelf *dood*, al is er ook geen oogenblik sprake van dat hij den laatste adem zal geven. Als Jezus zegt: „Laat de dooden hun dooden begraven“, wordt hierin klaarkijk uitgesproken, dat wie nog in 't volle leven bloeit, maar als zondaar nog niet wedergeboren is, feitelijk *dood* is en dus *stierf*. Iets waar dan nog bij komt, dat in de bedreiging die in 't Paradijs tot het eerste menschenpaar uitging, uitdrukkelijk staat, dat zij „ten dage“, d.i. op den dag zelf, dat ze afvielen, den dood zouden sterven; zoodat dit, in physischen zin opgevat, op Adam die bijna duizend jaar nog leefde na zijn val, ganschelijk niet toepasselijk zou zijn. Men heeft dit dan wel verklaard, door te zeggen dat in zijn *verleed* bestaan hem een *genade* was geschied, maar ook hiervan zegt de Schrift ons niets.

Ware het nu Gods beschikking geweest, om den mensch, die viel, wel met den geestelijken dood te straffen, maar hem voorts hier op aarde tot het einde toe zijn bestaan te laten voortzetten, zoo zou geheel het leerstuk der Voleinding zich zooveel eenvoudiger aan ons hebben voorgedaan. Bij de onderstelling dat geen zonde ware ingetreden, zou dan hetgeen nu met Henoch plaats greep, aller lot kunnen geweest zijn, zoodat de bewoners van deze aarde, na gedurende zeker aantal eeuwen zich hier ge-oefend en ontwikkeld te hebben, zonder sterven in hooger staat waren overgegaan. Dan natuurlijk zonder oordeel en zonder opstanding, iets waarvan ook in Ella's geschiedenis aanwijzing ligt, en waarvan de gereede vorm door de hemelvaart van Jezus bevestigd wordt. Was dit nu de gang van zaken geweest, zoo zou ook nader dit alles zich klaar en duidelijk voor ons begrip ontwikkeld hebben. Van geslacht tot geslacht zou de menscheid haar bestaan hebben voortgezet; de doorwerking der genade zou in de uitverkorenen allengs volheid zijn; onder de Gemeene Gratie zou de ontwikkeling van het physische leven dezer wereld en van alle in haar schuillende krachten, geleidelijk de volledigheid bereikt hebben; en ten slotte zou het oordeel zijn ingegaan, en daarmee de nieuwe aarde onder den nieuwen hemel haar heerlijkheid hebben ootplooid.

Nu echter is dit, naar Gods bestel, de gang en het verloop van 't leven *niet* geweest. God heeft 't zoo niet beschikt. Het één geslacht voor, het andere na is *verdwijnen* van deze aarde. Thans zijn 't in den regel niet meer dan drie geslachten die hier nog saamleven. Het één geslacht volgt telkens het voorafgaande in het graf. En na het verdwijnen van de vorige geslachten staat er telkens een nieuw geslacht gereed om de opengekomen plaats in te nemen. „Als een kleed zal 't al verouden. Niets kan hier zijn stand behouden. Wat uit stof is neemt een end, door den tijd die 't alles schendt.“ Zoo is thans de vaste regel, zoo is nu de toestand geworden. Van een leven als de aartsvaders vóór den vloed volenden mochten, kunnen wij ons nauwelijks meer een denkbeeld vormen. Als een sprookje klinkt 't ons in de ooren, en de wereld spijnt er eenzaamheid in. En wat we nu hebben, d.i. het verdwijnen van wat een kleine honderd jaar hier leefde, woude en werkte, dat is 't wat we nu in de gewone spraak den *dood* noemen, dat is 't sterven, het *eigenlijke* sterven waarvan verreweg de meesten afweten. En het is dat sterven, dat bij nader indenken als het groote levensraadsel voor ons treedt, en heel de leer van de Voleinding zoo ingewikkeld, en vaak zelfs verward voor ons doet optreden. Nu toch komen we te staan voor heel een reeks van raadselen. Er is een sterven van de plant, maar zoo bedoelen we ons elgen sterven niet. Er is een sterven van het dier, maar ook zulk een sterven is 't niet, dat we op onszelf toepassen. De materialist moge simpelweg verklaren: „Met den dood is het uit“, maar zoo wordt het sterven door de groote massa niet verstaan. Niet verstaan onder de Christenen, maar ook niet verstaan onder de Joden, onder de Mohammedanen, en zelfs niet onder de meeste Heldensche volken. Wie sterft *verdwijnt*, maar wordt niet vernietigd. Voor ons houdt hij op te bestaan, maar zijn bestaan als zoonaig is daarom nog in 't minst niet vernietigd. De roep van de hope der onsterfelijkheid gaat heel de wereld door. Wat hier wegstierf, blijft toch voor ons leven. Onze dooden houden allerminst voor ons op te bestaan. Doch